

RECENZE | ZPRÁVY

RECENZE | ZPRÁVY

Časopis, ktorý chýba dnešku

VOJTECH ČELKO

KAPRÁLIKOVÁ, Monika. *Za hranice provincie: Ján Smrek a jeho E/elán*. Bratislava 2021, 318 s.

Nespomínam si, že by vyšla nejaká slovenská literárnovedná knižka v druhom vydaní. O pár historických, aj tie by sa dali zrátať na jednej ruke, by som vedel. Informácia o knihe venujúcej sa Smrekovmu pražskému pobytu a časopisu *Elán*, z pera Moniky Kaprálikovej, bola pre mňa novinkou. Úvod k prvému a tiež k druhému vydaniu, ktoré vyšlo s vročením 2021, starostlivosťou Literárneho informačného centra v Bratislave, napísal renomovaný literárny vedec a publicista Vladimír Petřík. O Petříkovi, ktorý zomrel v roku 2017, čo bol rok vydania knihy, bolo známe, že pracoval do posledných svojich dní. Záujem o knihu vo mne prebudila už prvá veta v predslove, v ktorej ocenil autorkinu prácu ako „*dôkladnú a starostlivo vypracovanú, s komplexným charakterom*“. Vladimír Petřík vedel, o čom píše. Poznal Jána Smreka, nielen jeho poéziu, ale najmä publicistiku, ktorou sa Monika Kapráliková zaoberala.

Ján Smrek patril už za svojho života (1898–1982) medzi neprehliadnutelné postavy slovenskej kultúry. Nielen pre svoje básne, z ktorých sa patrilo aspoň v mladosti z „*Básnika a ženy*“ poznať nejaký verš, alebo v zrelšom veku citovať „*Bacardi, meno tvoje v mysli ostalo mi, hoc dávno z jazyka mi zmizla tvoja chuť...*“. Mnohých čitateľov zaujali jeho spomienky „*Poézia moja láska*“ z roku 1968. Aj keď druhé vydanie z roku 1989 bolo doplnené o ďalšie roky a končia rokom 1937. Vedelo sa, že ďalej v písaní spomienok nepokračoval. Mal som šťastie, že som sa raz stretol s jeho vdovou, pani Blankou Čietkovou. V podsta-

te išlo o druhý život Jána Smreka. Pracoval som vtedy v Dome slovenskej kultúry v Prahe a k nedožitej Smrekovej deväťdesiatke sa pripravovalo odhalenie pamätnej tabule. Strávil som s pani Čietkovou asi dve hodiny príjemného rozprávania na tému, kde by mohla tabuľa visieť. Tiež išlo o to, komu by tá tabuľa na dome nevadila. O tom by som zo svojich skúseností vedel veľa rozprávať. Po všetkých plusoch a mínusoch sme sa zhodli a navrhli sekretariátu Zväzu československých spisovateľov, ktorý tabuľu financoval – iste vďaka tajomníkovi Rudovi Chmelovi, o ktorého presvedčovacích schopnostiach sa nepochybovalo, tabuľu umiestniť do átria Domu slovenskej kultúry. Čo sa v decembri 1988 aj stalo. Pri tej príležitosti som sa od pani Blanky dozvedel rôzne historiky zo života Jána Smreka, ale čo sa týkalo spomienok, mi povedala, že „*Jano preto neuvažoval o ich pokračovaní, lebo doba nepriala jeho pohľadu na niektoré osoby a vymýšľať si nechcel*“.

Ale naspäť ku Kaprálikovej knihe o Smrekovi a jeho Eláne. Vladimír Petřík v úvode upozornil na dvojzväzkový výber „*Sme živý národ*“ z roku 1999, pripravený Milanom Kovačkom, ktorý zároveň zhodnotil Smrekovu žurnalistickú aktivitu. Práca Moniky Kaprálikovej prináša na základe zhromaždených archívnych materiálov, korešpondencie, kritických ohlasov, autorových vyjadrení, jeho pamätí aj nové poznatky. Prináša bohatý ilustračný materiál, málo známe fotografie, tiež osobností, o ktorých sa síce mohlo písať, ale ich tváre sme nemali mať možnosť poznať. Opravuje a upresňuje staršie zistenia, dopĺňa ďalšie Smrekove aktivity. Cituje neznáme údaje z jeho života. Autorka do svojej práce pojala aj relevantné časti básnickej tvorby, aj Smrekovho osobného života, takže vyrastá tu ucelený profil Jána Smreka obklopeného kultúrnymi osobnosťami Slovenska, Čiech a Moravy.

Sama autorka v úvode zdôraznila, že „*knihá nemá ambíciu stať sa Smrekovou biografiou*“. Nezahŕňa a nezohľadňuje jeho život a tvorbu po roku 1947, keď definitívne opustil povolanie novinára. V závere knihy síce naznačuje autorove ďalšie životné osudy, avšak bez konkrétnych údajov o jeho práci na prekladoch, spolupráci s hudobnými skladateľmi či o tvorbe básní koncipovaných po februári 1948, ktoré vyšli pod názvom „*Proti noci*“, ale poznali sme ich až v roku 1993.

V úvode knihy sa autorka zaoberá Smrekovým pobytom v sirotinci v Modre, spomína na jeho život v rodine Samuela Zocha, ktorý bol pre neho ako adoptívny otec. Približuje túto významnú osobnosť verejného a cirkevného života Slovenska. Zoch sa stal prvým županom ešte v Prešporoku, ale po polročnom účinkovaní, napriek zjavným úspechom, v úrade župana nezotrval. Dôvodom boli najmä nezhody s vládnymi predstaviteľmi pri riešení národnostných otázok, rozdielne názory na zachovanie cirkevného školstva. Napriek tomu bol

v novembri 1922 Samuel Zoch, ktorý bol švagrom básnika Martina Rázusa, zvolený a vysvätený za biskupa Západného dištriktu a stal sa tak jedným z prvých dvoch evanjelických biskupov, ktorých Slovensko malo. Smrekove novinárske začiatky sú spojené s Národnými novinami pod vedením Ivana Thurzu. Počas bratislavských teologických štúdií spolupracoval s viacerými redakciami, ale primárnym sa mu stal Slovenský denník.

Veľmi si cením na celej knihe, že autorka robí také miniprofilové slovenských osobností svojej doby, z ktorých mnohé už zapadli do zabudnutia a približuje ich fotografiami, reprodukciami olejomalieb alebo karikatúr.

Autorka spomína málo frekventovanú informáciu z osobného života básnika, že Ján Smrek sa v máji 1929 v Martine zasnúbil s Oľgou Molnárovou, ktorej venoval väčšinu ľúbostných básní zo zbierky „Božské uzly“. Za túto zbierku získal v októbri 1929 spolu s Hanou Gregorovou Štátnu cenu za literatúru. Dokonca je v tejto súvislosti v knihe publikovaná aj báseň Štefana Krčméryho „Jankovi Smrekovi (Na zasnúbenie)“. Odchodom do Prahy v roku 1930 tento vzťah skončil.

Pozornosť je venovaná aj situácii slovenskej knihy po vzniku republiky v Čechách. Napriek vydavateľskej konjunktúre nový politický kontext nepodnietil v Čechách väčší záujem o slovenskú literatúru. Prvým nakladateľom, ktorý sa rozhodol upriamiť pozornosť smerom k novej slovenskej literatúre, bol český podnikateľ s umeleckými predmetmi Leopold Mazáč. Jeho spolupráca so Smrekom, ktorý sa stal redaktorom jeho slovenských edícií, trvala trinásť rokov. Prvou slovenskou edíciou, ktorá začala v novozaloženom nakladateľstve vychádzať, bola Edícia mladých slovenských autorov EMSA. V rokoch 1925–1937 v nej vyšlo dovedna 61 zväzkov od 28 autorov. Kapráliková aj charakterizuje nielen vzťah obidvoch protagonistov vydavateľa a redaktora, ale aj ich povahy. Niekoľkokrát som si už predtým položil otázku, či za to všetko, čo urobil Leopold Mazáč pre slovenskú literatúru, sa mu nedalo pomôcť po februári 1948. Musel byť jeho koniec tak tragický? K stému výročiu vzniku Československej republiky v Sále Boženy Němcové v Památniku národného písennictví v Prahe bola pripravená putovná výstava „Listování Slovenskem“. Na ňu nadviazala v lete 2019 v letohrádku Hvězda veľká výstava „Z rodinného alba“ s podtitulom „Příběhy česko-slovenského kulturního zblíživání“, predstavila takmer všetky publikácie Mazáčovho vydavateľstva, ale o Mazáčovom význame sa tam takmer nehovorilo. Pričom existuje štúdia českého literárneho historika, odborníka na vydavateľstvá Aleša Zacha „Případ nakladatele Mazáče“.

Kniha prináša veľa drobných slovenských reálií. Napríklad, že kaviareň hotela Zlatá husa bola tradičným miestom stretávania slovenských poslancov, županov a novinárov, ktorí prichádzali do metropoly. Ďalšia bola kaviareň Štěrba

na Václavskom námestí, kde mal Ján Smrek väčšinou svoj pracovný stôl a redigoval knihy alebo časopis Elán. Kaviareň bola miesto stretávania slovenských umelcov, ktorí prichádzali do Prahy.

Nie je cieľom prerozprávať obsah knihy, ale treba zdôrazniť myšlienku, že pod vplyvom nárastu pracovných aktivít Mazáčovho nakladateľstva a jeho úspechu sa začali o pôvodnú slovenskú tvorbu vo väčšej miere zaujímať českí a slovenskí vydavatelia a kníhkupci.

Ján Smrek už dávnejšie uvažoval o vlastnom literárnom časopise, lebo na Slovensku bol ich nedostatok a oficiálnym a reprezentatívnym časopisom slovenskej literatúry stále boli Slovenské pohľady. Hoci Elán vznikol ako nakladateľské periodikum, práve pričinením J. Smreka sa čoskoro rozvinul na jednu z najdôležitejších slovenských literárno-umeleckých revue. Autorka rozoberá českú i slovenskú reakciu na vznik časopisu, cituje úryvky z korešpondencie Smrekových priateľov k jeho obsahu a vzhľadu. Rozoberá aj spor medzi kultúrnym referentom Robotníckych novín v Bratislave Josefom Dvořákom, ktorý vyústil v osobnú animozitu. Zuzka Zguriška, s ktorou som korešpondoval začiatkom osemdesiatych rokov o značke jdv v Robotníckych novinách a o ktorej som si myslel, že je značkou jej manžela Dr. Jaroslava Dvořáka, ktorý viedol v Bratislave advokátsku kanceláriu Markovič – Dérer a bol významnou osobnosťou v kultúrnom živote Bratislavy (napr. zaslúžil sa o postavenie budovy Umeleckej besedy), ma vyviedla z omylu. Napísala mi, že značka jdv (hovorelo sa jej „jedovatý“) patrí k Josefovi Dvořákovi.

M. Kapráliková sa dotýka aj niektorých udalostí, ktorých poznanie dáva vysvetlenie k udalostiam, ktoré sa odohrajú ešte o päťdesiat rokov neskôr. Narážam na priateľstvo medzi Jánom Smrekom a Kolomanom Sokolom a jeho manželkou, tiež výtvarníčkou Lýdiou Kratinovou. V roku 1982 v bratislavskom časopise Nové slovo bol publikovaný gratulačný list Jána Smreka Kolomanovi Sokolovi k osemdesiatke. Prekvapilo ma, lebo Sokol bol emigrantom v USA a s domovom neudržiaval nejaké zvláštne styky, čo sa potom zmenilo. Sledovali sa tým iste iné ciele, ale hovoril som si, prečo práve Ján Smrek a nepoznal som niektoré príbehy, o ktorých sa autorka v knihe zmieňuje.

Dôležitá je aj kapitola, ktorá dala názov knihe „Za hranice provincie“. Už od prvého čísla Elánu sa Smrek snažil prinášať informácie o dianí v európskej kultúre. Jeho ambíciou bolo mať vlastných spravodajcov, čo sa mu v niektorých prípadoch aj podarilo. Autorka zdôrazňuje, že pri voľbe prispievateľov o európskej kultúre bola pre neho hlavným kritériom výberu nezaujatost autorov. Keď sa snažil o spoluprácu so sovietskym vedcom a kultúrnym teoretikom Michalom Michailovičom Bachtinom, sovietsky vedec mu v odpovedi vysvetľoval, že do časopisu môže prispievať len ak je „priaznivý k SSSR, ináč písať nesmie“.

Smrek mu píše, že „*hoci s ľútosťou*“ vzdal sa „*nádeje*“, že Bachtin bude môcť poselať články. „*Elán je nepolitickým, má čisto umelecké ciele a ako ku každému zjavu, tak i k SSSR necháva si voľnú ruku a voľnú kritiku*“.

V kapitole spomína aj švajčiarskeho novinára, spisovateľa a teoretika umenia Williama Rittersa, ktorý mal veľmi blízky vzťah k Slovensku. Tiež cez svojho tajomníka, dnes tiež už takmer zabudnutého, celoživotného partnera, Jána Cádru.

Významný pre nás je Elán ako slovenský časopis, ktorý vychádzal v Prahe a stal sa v medzivojnovom období hovorcom a reprezentantom slovenskej kultúry v Čechách. Smrek ho však od začiatku profiloval aj ako platformu slovensko-českého kultúrneho dialógu a spravodajcu o iniciatívach na zblíženie oboch národov. Ján Smrek chcel svojimi aktivitami presvedčiť českú stranu, že na Slovensku sa rozvíja svojbytné umenie, ktoré nemá pre spolužitie štátotvorných národov likvidačný charakter, naopak, jeho pozitívny vývoj a akceptácia môžu byť na prospech oboch kultúr.

Elán u Mazáča vychádzal až do júna 1939, keď prešiel na Slovensko. Často ešte v dnešných dňoch býva spomínaný Novomeského príspevok „Nelúčenie“, v ktorom sa v mene slovenskej kultúrnej obce (ne)lúči s českými kultúrnymi dejateľmi a kultúrnou verejnosťou, pretože „*generálnej línie slovenského vývinu – od Štúra podnes by takáto rozlúčka bola neodpušiteľne cudzia*“.

Kniha sa zaoberá aj vývojom počas slovenského štátu, keď sa Ján Smrek snažil nepodľahnúť tlakom, ale udržať pluralitný a otvorene kritický charakter časopisu, čo sa mu darilo len do leta 1940. Na druhej strane, v lete 1940 prebehli Salzburské rokovania, ktoré prinútili iné politické smerovanie, než o aké sa umiernená skupina ľudáckych politikov snažila.

Výsledkom toho bol „*Ohlas slovenských kultúrnych pracovníkov*“ prijatý 31. augusta 1940 v Tatranskej Lomnici, Smrek patril k jeho signatárom. To, že bol J. Smrek z existenčných dôvodov zamestnaný na Úrade propagandy, bola ďalšia vec, ktorá mu bola v povojnových časoch vytýkaná, ale to už je iný príbeh.

V knihe je minimum chýb, aj to len v menách, napr. str. 199 Bohuslav Hečko, miesto Blahoslav Hečko, A. Jozsef – správne má byť Attila J. (str. 275).

Chcel by som ešte upozorniť na jeden noblesný čin, ktorý spomína Monika Kapráliková v súvislosti s Jánom Smrekom. Ján Smrek, verný svojmu demokratickému presvedčeniu, po vojne vo funkcii prednostu kultúrneho oddelenia Povereníctva informácií, odmietol sa zúčastniť februárového generálneho štrajku. Bol prepustený a v jeho finančnej núdzi sa mu snažil pomôcť starý priateľ, povereník školstva a národnej osvety Laco Novomeský. Pri príležitosti päťdesiatky mu poslal finančný dar vo výške 25 tisíc korún. Smrek si sumu nepone-

chal, ale použil ju na naplnenie svojej túžby odvdačiť sa „šlachetnému ústavu“, a poslal tento dar modranskému sirotincu, ktorý v jeho živote zohral úlohu hniezda záchranu. Lacovi Novomeskému o tom napísal: „*Pokladám si za povinnosť informovať Ťa, že celý tento dar (...) venujem modranskému sirotincu*“. Ako konštatuje autorka: „*Krásne gesto na úsvite novej, ohzdnej doby*“.

Monika Kapráliková napísala originálnu knihu, po ktorej sa oplatí siahnuť. Nielen kvôli osvieženiu Smrekovou a nielen jeho poéziou, ktorá dopĺňa fotografie, reprodukcie a texty. Ale aj fotografie a text inšpirujú pozrieť sa po diele iného autora či umelca. Kniha obsahuje aj výber z odborných publikácií, ale najmä memoárovej literatúry.